

การให้ความหมายและการจัดการพื้นที่ชายแดนของรัฐและชาวบ้าน
กรณีจุดผ่อนปรนและกาดนัดบ้านแจมปอง อำเภอเวียงแก่น จังหวัดเชียงราย

โดย นางสาวศิริลักษณ์ คำจันทร์
นิสิตฝึกประสบการณ์สาขาการพัฒนาชุมชน
คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม

สนับสนุนโดย สถาบันชุมชนลุ่มน้ำโขง สมาคมแม่น้ำเพื่อชีวิต และโฮงเฮียนแม่น้ำของ

การให้ความหมายและการจัดการพื้นที่ชายแดนของรัฐและชาวบ้าน

กรณีจุดผ่อนปรนและกาดนัดบ้านแจมปอง อำเภอเวียงแก่น จังหวัดเชียงราย¹

การกำหนดพรมแดนระหว่างไทยกับประเทศเพื่อนบ้านส่วนใหญ่ใช้ภูเขาแม่น้ำตามธรรมชาติเป็นตัวกั้น ซึ่งมันก็การเป็นจุดเริ่มต้นกระบวนการแบ่งแยกผู้คนและวัฒนธรรมสองฝั่งแม่น้ำโขง ให้คนฝั่งขวาเป็นคนไทยฝั่งซ้ายเป็นคนลาว ความสัมพันธ์ของคนสองฝั่งถูกปิดกั้นด้วยเส้นพรมแดนที่สมมติขึ้นภายใต้อำนาจรัฐและลัทธิทางการเมืองที่ต่างกัน ซึ่งการให้ความหมายพื้นที่แม่น้ำโขงและบริเวณโดยรอบของชาวบ้านและรัฐก็แตกต่างกัน รัฐให้ความหมายว่าแม่น้ำโขงเป็นเส้นขอบเขตของประเทศชาติที่ต้องกำกับควบคุม เป็นสิ่งสำคัญต่อความมั่นคงและปลอดภัย แต่สำหรับผู้คนบริเวณนั้นมันคือเส้นที่เชื่อมความสัมพันธ์ผู้คนสองฝั่งโขงเข้าด้วยกัน เป็นพื้นที่ที่ไปมาหาสู่กันมาช้านานตั้งแต่บรรพบุรุษ เป็นเส้นทางเศรษฐกิจของการค้าขายแลกเปลี่ยนที่ไร้พรมแดน เป็นแหล่งอาหารและรายได้ รวมทั้งเป็นพื้นที่ทางวัฒนธรรมความเชื่อและความทรงจำ

หมู่บ้านแจมปอง ตำบลหลายงาว อำเภอเวียงแก่น จังหวัดเชียงราย ตั้งอยู่คนละฟากฝั่งโขงกับหมู่บ้านด่าน แขวงบ่อแก้ว เมืองห้วยทราย สปป.ลาว วิถีชีวิตของผู้คนในพื้นที่ทำมาหากินกับทรัพยากรใกล้ตัว มีการประกอบอาชีพหลากหลาย อาทิ การประมงพื้นบ้าน การเกษตร การขับเรือข้ามฟาก และการค้าขาย ซึ่งที่หมู่บ้านนี้ถูกตั้งให้เป็นจุดผ่อนปรนชั่วคราวเพื่อให้พี่น้องสองฝั่งโขงได้เดินทางไปมาหาสู่กันอย่างสะดวกสบาย มีการค้าขายระหว่างกันและทุกเช้าวันพุธจะมี “กาดนัด” (ตลาดนัด) ชายแดนซึ่งเป็นตลาดที่ใหญ่ที่สุดในอำเภอ ทำให้พื้นที่ริมฝั่งโขงคึกคักเต็มไปด้วยผู้คนมาซื้อและมาขายของ แม้ในวันปกติก็มีการค้าขายอยู่ตลอดทั้งปลีกและส่งมีร้านค้าเกิดมากมายในหมู่บ้าน หมู่บ้านเล็กๆริมโขงจึงเป็นพื้นที่เศรษฐกิจที่มีเงินสะพัดมากมาย

ภายใต้การเข้ามาควบคุมและจัดการของหน่วยงานต่างๆของรัฐหลายหน่วยงานที่เข้มงวดกว่าเดิม กาดนัดแจมปองและพื้นที่โดยรอบรวมทั้งแม่น้ำโขงที่ชาวบ้านสองฟากฝั่งได้อยู่อาศัยมายาวนานจึงเป็นพื้นที่ชายแดนริมโขงที่มีการให้ความหมายและการจัดการที่ต่างกัน

¹ บทความนี้เป็นส่วนหนึ่งของพัฒนานิพนธ์เรื่อง “การจัดการพื้นที่ชายแดนและวิถีชีวิตของคนบริเวณพรมแดนไทย-ลาว หมู่บ้านแจมปอง อำเภอเวียงแก่น จังหวัดเชียงราย” ที่จัดทำขึ้นเมื่อ พ.ศ. 61 โดยนส.ศิริลักษณ์ คำจันทร์ นิสิตฝึกประสบการณ์สาขาการพัฒนารัฐบาลชุมชน คณะมนุษยศาสตร์ และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม ภายใต้การสนับสนุนและให้คำปรึกษาโดยสถาบันชุมชนลุ่มน้ำโขงและสมาคมแม่น้ำเพื่อชีวิต

การให้ความหมายพื้นที่ของชุมชน

บ้านแจมปองเป็นชุมชนชายแดนขนาดกลางประมาณ 400 หลังคาเรือนตั้งอยู่ริมฝั่งโขงห่างจากตัวจังหวัดเชียงรายได้ทางตะวันออกเฉียงเหนือประมาณ 100 กิโลเมตร ภูมิประเทศที่ตั้งมีความสูงประมาณ 400-1,000 เมตรจากระดับน้ำทะเลเป็นที่ราบแคบๆที่ทอดตัวจากตะวันตกเฉียงใต้มาตะวันออกเฉียงเหนือและสุดที่แม่น้ำโขงอันเป็นที่ตั้งของบ้านแจมปอง ที่ราบขนานข้างซ้ายขวาด้วยแนวเขาไม่สูงนัก สันเขาของแนวเขาด้านขวาเป็นเส้นพรมแดนไทย-ลาว

ชุมชนที่นี้ตั้งขึ้นเมื่อปี พ.ศ.2432 มีความสัมพันธ์กับแม่น้ำโขงหลากหลายด้านมานับแต่อดีต ทั้งการใช้เป็นเส้นทางสัญจรไปมาของคนในชุมชนกับพี่น้องคนลาวซึ่งไม่ต้องเสียค่าใช้จ่ายใดๆ เป็นพื้นที่ที่เต็มไปด้วยวิถีชีวิตประเพณีและวัฒนธรรมของคนทั้งสองฝั่งหากมีงานบุญต่างๆจะมีการส่งข่าวและเชิญกันไปร่วมงาน จึงถือได้ว่าเป็นเส้นทางด่านประเพณี ทั้งนี้ยังเป็นพื้นที่สำคัญในการประกอบอาชีพของคนในชุมชนอีกด้วย อาชีพการประมงพื้นบ้าน ค้าขาย และขับเรือข้ามฟาก แม่น้ำโขงจึงเป็นพื้นที่ที่มีคุณค่าสารพัดประโยชน์แก่คนแจมปองและพี่น้องชาวลาวเป็นอย่างมาก

แม้ว่าปัจจุบันทรัพยากรในแม่น้ำโขงจะลดลงไปมาก แต่คนในชุมชนก็ยังพึ่งพาอาศัยแม่น้ำโขงในการประกอบอาชีพในการประมง พื้นที่ไร่นาที่อยู่ติดริมน้ำโขงซึ่งส่วนใหญ่จะปลูกข้าวโพดก็ได้ใช้น้ำจากแม่น้ำโขง มีป่าชุมชนให้ได้ใช้ประโยชน์ในการเก็บพืชผักตามฤดูกาล ทางใต้ของชุมชนมีแม่น้ำยาวไหลผ่านลงสู่แม่น้ำโขงซึ่งบริเวณปากแม่น้ำจะมีปลาชุกชุมชาวบ้านจึงเป็นจุดหาปลาสำคัญของที่นี่ปลาเรียกว่า “ปลากวาง” มีการตั้งกฎกติกาเพื่อจัดการทรัพยากร เช่น ไข่ระเบิดทำลายปลาในลำห้วยหรือลำคลองในหมู่บ้านจะต้องถูกปรับ 1,000-10,000 บาท หรือทำงานแทน กรณีใช้เครื่องไฟฟ้าหรือเครื่องอื่นๆทำลายปลาแม่น้ำและลำห้วยจะต้องถูกปรับ 1,000 – 10,000 บาท

ในด้านความเชื่อชาวบ้านที่นี้ถือศาสนาพุทธ ชาวบ้านจะเข้าวัดฟังธรรมและประกอบพิธีกรรมในวันสำคัญทางศาสนาเป็นประจำ และศาสนาพุทธก็มีความเชื่อมโยงกับพญานาคและแม่น้ำโขงอันเป็นที่อยู่ของพญานาคด้วย นอกจากนี้ชาวบ้านยังมีความเชื่อเรื่องผีปู่ย่า ซึ่งผีปู่ย่าหรือผีบรรพบุรุษของผู้นำทางสังคมจะมีฐานะเป็นทั้งผีประจำตระกูลและผีของชุมชนด้วย จะมีการเซ่นไหว้หรือเลี้ยงผีในโอกาสต่างๆเป็นประจำอย่างน้อยปีละหนึ่งครั้ง

ในด้านพื้นที่ความสัมพันธ์สองฝั่งโขง ด้วยความที่วิถีชีวิตและวัฒนธรรมที่ใกล้เคียงกัน ไม่ว่าจะด้วยสายสัมพันธ์ทางเครือญาติ มิตรสหาย หรือคู่ค้าที่มีสัมพันธ์กันทางธุรกิจ ทำให้คนสองฝั่งไปมาหาสู่กันมาตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน

การให้ความหมายและการเข้ามาจัดการพื้นที่ของรัฐ

ในอดีตรัฐไม่ได้ให้ความสำคัญกับพื้นที่ตรงนี้มากนักเป็นเพียงพื้นที่ชายแดนไกลปืนเที่ยงที่ห่างไกลความเจริญ ไม่มีการเข้ามาควบคุมดูแลหรือตั้งกฎเกณฑ์อะไร ชุมชนใช้พื้นที่ด้วยตนเองมานาน จนกระทั่งเกิดสงครามอินโดจีนเมื่อ พ.ศ. 2513 รัฐจึงได้เข้ามามีบทบาทหน้าที่ และพื้นที่ส่วนนี้ได้กลายเป็นพื้นที่เฝ้าระวังทางการเมือง พื้นที่ชายแดนของไทยช่วงที่มีการสู้รบกลายเป็นพื้นที่ที่มีลักษณะปิดห้ามมีการเคลื่อนไหวใดๆ มีการประกาศสถานการณ์ฉุกเฉินในหลายจังหวัดชายแดนทั้งจังหวัดแม่ฮ่องสอน เชียงราย เชียงใหม่ น่าน เลย นครพนมหนองคาย อุดรธานี และ อุบลราชธานี

หลังความขัดแย้งในอนุภาคลุ่มน้ำโขงหรือสงครามอินโดจีนสิ้นสุดลง 20 ปีต่อมา เมื่อวันที่ 16 มีนาคม พ.ศ. 2530 สภาความมั่นคงแห่งชาติ ได้จัดประชุมหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง พิจารณากำหนดนโยบาย และแนวทางปฏิบัติการเป็นจุดผ่อนปรนการค้าชายแดนด้านลาว เพื่อให้จังหวัดชายแดนถือเป็นแนวปฏิบัติให้เป็นมาตรฐานเดียวกัน ต่อมาได้มีนโยบายและแนวทางปฏิบัติด้านลาวมาปรับใช้กับการผ่อนปรนการค้าบริเวณชายแดนด้านกัมพูชาและพม่า โดยอนุโลมตามความจำเป็นและความเหมาะสม

เมื่อวันที่ 28 สิงหาคม พ.ศ. 2537 ผู้ว่าราชการจังหวัดเชียงราย โดยมติของคณะกรรมการศูนย์สั่งการชายแดนไทย-ลาว จังหวัดเชียงรายและความเห็นชอบของกระทรวงมหาดไทย จึงประกาศเปิดจุดผ่อนปรนที่บ้านแจมป้องกัน เพื่อเป็นการส่งเสริมการค้าให้ชาวไทย-ลาวเดินทางไปมาหาสู่และซื้อขายสินค้าอุปโภคบริโภค การท่องเที่ยว และกระชับความสัมพันธ์ระดับท้องถิ่นระหว่างจังหวัดเชียงราย และแขวงบ่อแก้ว ตามนโยบายของรัฐบาลที่จะช่วยเกื้อกูลและส่งเสริมความสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจกับประเทศลาว และนโยบายการพัฒนาความร่วมมือทางเศรษฐกิจระหว่างประเทศในอนุภาคลุ่มแม่น้ำโขงตอนบน การประกาศเป็นจุดผ่อนปรนทำ

ให้หมู่บ้านชนบทชายแดนธรรมดาหมู่บ้านหนึ่งกลายเป็นพื้นที่ทางเศรษฐกิจที่มีกิจกรรมมากมาย มีคนเข้ามาเกี่ยวข้องกับหลากหลาย มีหน่วยงานรัฐเข้ามาจัดการหลายหน่วยงาน

ในการจัดการดูแลพื้นที่ เดิมมีหน่วยงานที่เข้ามารับผิดชอบจุดผ่อนปรนบ้านแจมปองเพียง 3 หน่วยงาน คือ กรมศุลกากร สำนักงานตรวจคนเข้าเมือง และตำรวจตระเวนชายแดน ต่อมาในยุครัฐบาล คสช. ได้มีคำสั่งให้เพิ่มหน่วยงานเข้ามาดูแลพื้นที่ชายแดนจุดผ่อนปรนบ้านแจมปองอีก 3 หน่วยงานคือ อาสาสมัครรักษาดินแดน ตำรวจน้ำ และทหารพราน

จุดผ่อนปรนกับชุมชนท้องถิ่น

การเปิดจุดผ่อนปรนทำให้หมู่บ้านแจมปองเป็นตลาดการค้าชายแดนที่ใหญ่แห่งหนึ่ง เต็มไปด้วยผู้คนและการค้าขายไหลเวียนของสินค้าและเงิน มีร้านค้าร้านใหญ่เกิดขึ้นหลายร้านทั้งขายปลีกและขายส่งทั้งสินค้าเพื่ออุปโภคและบริโภค เช่น ร้านของชำ ร้านขายอาหารสดอาหารแห้ง ร้านเสื้อผ้า ร้านรองเท้า ร้านเครื่องใช้ไฟฟ้าและมือถือ ร้านวัสดุอุปกรณ์ก่อสร้าง ร้านเฟอร์นิเจอร์ ร้านเครื่องมือทางการเกษตร และร้านค้าอื่นๆอีกมาก ผู้ที่ทำการค้าขายมีทั้งที่เป็นคนในชุมชนและคนนอกชุมชนทั้งที่เป็นรายเล็กและรายใหญ่มีเงินทุนหมุนเวียนสูง คนในชุมชนหลายคนเปลี่ยนอาชีพมาทำการค้าขายอย่างจริงจัง สร้างรายได้เลี้ยงครอบครัวเป็นอย่างดี มีพ่อค้าจากต่างจังหวัดเข้ามาค้าขายสินค้าหลายอย่าง

กาดนัดบ้านแจมปองจะมีทุกวันพุธเริ่มตั้งแต่เวลา 6 โมงเช้าไปจนถึงประมาณบ่าย 3 โมง แต่ส่วนมากแล้วพอหลัง 8 โมงเช้าตลาดก็จะวาย ตลาดจะเต็มไปด้วยผู้คนตั้งแต่เช้ามีตมมีเรือวิ่งข้ามไปมาขากวักไขว่ มีสินค้าให้แลกเปลี่ยนซื้อขายกันอย่างครบครันตั้งแต่ของกินของใช้ยันของป่าที่หากินยากที่ส่วนมากจะเป็นแม่ค้าจากฝั่งลาวนำเข้ามาขาย เช่น หวาย ด้วง ไข่มดแดง ไก่ (สำหรับแม่ค้าที่โขง) บรรยากาศของตลาดความครึกครื้นและมีชีวิตชีวา เต็มไปด้วยรอยยิ้มของพ่อค้าแม่ค้าที่ส่งเสียงเรียกลูกค้าและต่อรองราคา เสียงทักทายพูดคุยหลาย

ภาษาและสำเนียงในบรรยากาศแบบที่เป็นกันเองแบบญาติพี่น้อง ผู้คนหลากหลายหมุ่นเวียนมาจับจ่ายใช้สอย เป็นการค้าขายแบบถ้อยทีถ้อยอาศัยไม่ได้หวังผลกำไรมากนัก มีการเจรจาต่อรองราคาสินค้าเพื่อให้เกิดความพึงพอใจก่อนการแลกเปลี่ยนซื้อขายกัน การค้าขายทำให้มีการใช้ประโยชน์จากพื้นที่มากขึ้นจากอดีตที่เป็นพื้นที่เพียงแค่ว่าที่รกร้างว่างเปล่า

การค้าขายสองฝั่งโขงที่เข้มข้นขึ้นได้เสริมสร้างวัฒนธรรมและความสัมพันธ์ของคนสองฝั่งเพิ่มมากขึ้น เพราะมันเป็นการปฏิสัมพันธ์กันของคนมีทั้งการเจรจาต่อรอง สังสรรค์ และความสัมพันธ์รูปแบบอื่นๆ ในขณะที่พี่น้องชาวลาวข้ามมาเพื่อซื้อสินค้าเพื่อยังชีพและนำของพื้นบ้านมาขาย พี่น้องชาวไทยก็อาศัยการค้าขายในการประกอบอาชีพสร้างความมั่นคง ทั้งสองต่างมีความเกื้อหนุนกัน ความสัมพันธ์ทั้งในฐานะญาติ มิตร และคู่ค้าที่สนิมสนมคุ้นเคยทำให้ผู้คนสองฝั่งโขงร่วมกันกำหนดและพัฒนารูปแบบการค้าขายแดนที่สอดคล้องกับวิถีการดำรงชีวิตจนการค้าขายแดนเป็นส่วนหนึ่งของวัฒนธรรมสองฝั่งโขง

กาดนัดกับการจัดการพื้นที่โดยคนท้องถิ่น

ถึงแม้ชุมชนบ้านแจมปองจะเป็นชุมชนพื้นที่ชายแดนที่มีหน่วยงานรัฐมาดูแลควบคุมเต็มไปหมดหลายหน่วยงานแต่การจัดการพื้นที่ก็ไม่ได้ทำโดยหน่วยงานรัฐทั้งหมด เช่น การจัดการตลาดซึ่งอยู่ในความดูแลของคณะกรรมการหมู่บ้าน มีการเก็บค่าแผงสินค้าที่ผู้ค้าขายทั้งผู้ค้าภายในและภายนอกชุมชน คณะกรรมการหมู่บ้านจะเดินเก็บค่าแผงๆละ 30 บาท โดยมีกฎว่าผู้ค้าต้องดูแลรักษาความสะอาดภายในแผงของตนเองด้วย อีกตัวอย่างคือการจัดการท่าเรือโดยชมรมเรือซึ่งมีทั้งหมด 63 ลำ ตั้งขึ้นและบริหารจัดการกันเองโดยคนในชุมชน มีประธานคณะกรรมการ รองประธานฯ เลขานุการ และฝ่ายประชาสัมพันธ์ มีการตั้งกฎกติกาบริการรับส่งร่วมกับท่าเรือฝั่งลาว เช่น ให้ไปส่งผู้โดยสารได้อย่างเดียวห้ามรับกลับโดยเด็ดขาด

